

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԼԱՅ ԵՒ ԼԱՅԱՑԻ ՏՕՆԵՐՈՒ ԱՄԻՍԸ

Փետրվար ամիսը Հայաստանեայց եկեղեցւոյ համար՝ նշանաւոր սօներու շարք մը կը ներկայացնէ՝ ամանորի առաջին և միակ նշանաւոր Տօնէն, Ծընունդէն ետքը:

Այս տարի (նոր Տոմարով) Փետր. 5. Շր. Լուսաւորչի Տան սրբատուն և սրբացած դէմքերը կը սօնախմբուին: Փետր. 7-11, Առաջաւորաց շարախապահքն է, իսկ Շր. Ս. Սարգիս, Առաջաւորաց պահքին հաստատութիւնը կապուած է Լուսաւորչի առաքելական գործունէութեան յիշատակին, իբրեւ պատրաստութեան շրջան մը նոր և առողջ հոգեւոր կեանքի մը:

Փետր. 12. Շր. Ս. Սարգիսի, Կապաղովկիոյ բանակին խելացի, քոջ հրամանատարին տօնն է, որ 362/3 ին նահատակուեցաւ Պարսկաստանի մէջ, իր գաւկին Մարաիրոսի հետ: Ս. Սարգիսն տօնը հին է Հայց. եկեղեցւոյ մէջ: Ս. Մեսրոպին կը վերադարձի անոր մասունքին փոխադրութիւնը Մաղանդարանէն Կարբիի մօտ Ուշի գիւղը, եւ հօն վանքի մը հաստատութիւնը, ինչպէս նաեւ Վրաստանի մէջ, Գաղ լեռան վանքին շինութիւնը Ս. Սարգիս անունով: Ս. Սարգիս Հայ Ժողովրդին սիրելի սուրբն է. Հայոց աղջիկներ Առաջաւորաց պահքը (Ժողովրդի լեզուին մէջ Ս. Սարգիս պահք) բացարձակ ծովով կ'անցընէին: Փետր. 14. Յիսուս մանուկի քառասորեայ Տաճար ընծայման անշարժ տօնն է. Հայոց Տնքնեսաւր եւ Մեղեք, տօնական լեզուի մէջ Տեառնընդառաջը. Հաւատացեալներուն իրենց օրօրոցէն Աստուծոյ նախորուելուն խորհրդաւոր տօնն է Տեառնընդառաջ, որ մեծ հանդէսով կը կատարուի Հայց. եկեղեցւոյ մէջ՝ Լծորդուած ըլլալով նաեւ Հայ հեթանոսութենէն ջնջուած տօնի մը օրումն, որմէ հաւանաբար մնացած է հրալաւութիւնը և անոր կից աւանդական խրախմբանքը՝ երկտասարգներուն՝ խարոյկին շուրջը: Փետր. 15 ին Ատովմեան Զօրավարք, և այս տարի անոնց տօնակից Սուրխասնք, Ատովմեանք երկու խումբ են, մէկը Ատովմ Գնունիի գլխաւորութեամբ, Վարդանանց պատերազմէն երկու տարի յառաջ, Յաղկերա Բ. ի հրամանով նահատակներ. իսկ երկրորդ խումբը, Հայաստանի միայն արար տիրապետութեան առեւն, Ատովմ Անձեալիի գլխաւորութեամբ 150 հոգինոց քաջահաւատներու խումբ մը, որք նահատակուեցան 853 ին, Հայաստանի և Հաւատքի համար: Երկու տօներ զատ զատ կը խմբուէին յառաջ, յետոյ ի մի ձուլուած և Ատովմեան Զօրավարք անուան տակ սկսած են տօնա-

խմբուիլ. Սուրխասանի Ալանայ աշխարհէն, իսկ Ոսկեանի՝ Հոռոմոց, պալատականներ են երկու խումբերն ալ, որը Հայաստան կուգան պաշտօնով, Թագէտ Սեւաքեայի քարոզութեան ատեն, կը ներշնչուին Հայոց Աւաքեայէն, կը մըկրտուին, եւ յետոյ կը նահատակուին, Սերտիւ կապուած է ասոնց նահատակութեան պատմութիւնը Հայաստանի հետ, Ոսկեանց տօնը փետր. 17. Եշ., — փետր. 19. Շք. Ս. Սահակի տօնն է առանձին, Ս. Սահակ Հայրապետին յիշատակը երկիրս կը տօնախմբուի Հայց. եկեղեցւոյ մէջ. նախ այսպէս առանձինն՝ Փետրվարի մէջ, յետոյ Ս. Մեսրոպի հետ, ամառը, փետր. 22. Գշ. Դեւոնդեանց Քահանայից տօնն է. Վարդանանց մէջ Հայ եկեղեցականութիւնը ներկայացնող խումբն է ասիկա, որոնք մահուան դատապարտուեցան Հայրենիքի և Հաւատքի սիրուն, փետր. 24. Եշ. տօն Վարդանանց Զօրավարաց, Վերջապէս մեծպահ, որու առաջին երկու օրերը Փետրվարի վերջին երկու օրերն են այս տարի:

Ինչպէս կը տեսնուի այս խիտ ամփոփումէն փետրվարը Հայ և Հայացի օտերու ամիսն է, որոնց ամէնքն ալ իրենց պատմական արժէքն ու նշանակութիւնը ունին Հայ ժողովուրդի պատմական կեանքին մէջ:

ՍՈՒՐԲԵՐՈՒՆ ՆՃԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Գաղափարի, համոզումի և հաւատքի համար նահատակուիլ կամ արիւն թափել ինքնին արժէք մըն է թանկագին. Այդ արիւնը «նովիս իսկ գործով» մարքագործութեան է նահատակին: Անոնք բոլոր մեղի պէս մահկանացուներ էին, մեղի պէս կիրքերով ու տկարութիւններով զգացուածներ. Փրկչին խաչակից աւազակին պէս թերեւս մինչև իրենց նահատակութեան վերջին պահը, մեղքերու մէջ ապրածներ ալ կային անոնց մէջ, միայն սա տարբերութեամբ որ անոնք իրենց կեանքին ու է պահուն իրենց հաւատքին ճշմարտութեան վկայելու պատրաստ գտնուած են իրենց արեան գնով և կնիքով: Անոնք աչք առած են մահը, և իրենց բոլոր թերութիւններուն եւ տկարութիւններուն մէջ ունեցած են հոգեւոր կեանքի պայծառ տեսիլը, եւ իրենց մտքին մէջ ազատ ապրելու իրաւունքին դիտակցութիւնը: Ասիկա մոլեաւանդ, ազէտ, նախապաշարեալ հոգիները բարացուցող կուրութիւն մը չէ, այլ համեստ եւ սակայն պայծառաւոր հոգիներու արտայայտութիւնը, անկեղծ ու պարզ վկայութիւնը Աւատարանի ճշմարտութեան:

Ինչպէս որ հայրենիքի պաշտպանութեան դատին համար պատերազմի ճակատին վրայ ինկողներ այլեւս զիջաղն հոգիներ են, այսինքն ազատ հայրենիքի գաղափարին ու իրաւունքին նահատակները, որոնց անձնական թերութիւնները և անհատական տկարութիւնները կը մոռցուին, և անոնց հայրենասիրական առաքինութիւնները կը հռչակուին միայն — որովհետեւ իրօք իրենց արիւնով լրացուած ու մարքագործուած են այլեւս — նոյնպէս Սուրբերն ալ իրենց հաւատքին ու կրօնքին ազատութեան իրաւունքով, որուն ճշմարտութեանը վրէպած են իրենց արիւնով, այլեւս չենք տեսներ, մանաւանդ իրաւունք չունինք տեսնելու անոնց մարդկային թերութիւններն ու տկարութիւնները: Արդէն ի՞նչ բանի մէջ է կեանքին արժէքը. — ճշմարտութեան վկայութեան մէջ անշուշտ:

138-98

ՀԱՅ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՀԱՅ-ԱՌԿ.

Եւ հոս է արդէն Սուրբերուն աշնշանակութիւնը, որոնք չեն սիրած բռնաբարութիւն կեանքի մը ստուծութիւնները, և չեն հանդուրժած իրենց հոգիին շուրջ դժուած կաշկանդումներուն, և սիրով, ջերմեռանդ զխտակցութեամբ զոհած են իրենց մարմինը ու արիւնը Փրկչին համար, որ իր կարգին մեռած էր Խաչի մահով իրբեւ փրկանք իրենց ազատագրութեան:

Սուրբերու կեանքին մէջ զարմանալի երեւոյթներ կան: Ստուգիւ ահոնք ունին մարդկային տկարութիւններ, բայց զազափարի և հաւատքի իրականութենէն կ'ազնորուին միշտ:

Ս. Սարգիսի կենսագիրը զիտել կուտայ թէ այս Սուրբը իր բովանդակ կեանքին մէջ ո՛չ միայն սրտանց կը սիրէր զԱստուած, այլ նաեւ կը սիրուէր անկէ: Այս հաւատառումը կարելի է ընել բոլոր Սուրբերուն համար, որոնց շարքը կը ներկայացնէ կարողութիւններու, մտայնութեանց, գիրքի, աստիճանի, հարստութեան կամ աղքատութեան այլազանութիւն մը:

Սուրբերու այս հոյակապ բազմութիւնը դործնական ազդեցոյցն է Աւետարանի ճշմարտութեան, և այս է պատճառը որ անոնց յիշատակը առարկայ եղած է քրիստոնէական եկեղեցւոյ մասնաւոր դուրգութեանքին ու յարգանքին և առիթ մը՝ պաշտամունքներու հանդիսաւորութեան և ողևորութեան: Սուրբեր առմահ վկաներն են Աւետարանի զազափարին ու յաղթանակին, Հաւատացեալներու համար կենդանի դասեր ու օրինակներ են անոնք:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՍՈՒՐԲԵՐ

Տարակոյս չկայ որ Հայ ժողովուրդի համար պանծալի իրողութիւն մըն է գոյութիւնը ի՞ր ծոցէն ընտրուած Սուրբերու բազմութեան: Հայոց ազգային պատմութիւնը կ'ուսնէրու, պատերազմներու, իրաւունքներու պաշտպանութեան պատմութիւն մըն է թէ՛ իր նախաքրիստոնէական շրջանին և թէ՛ քրիստոնէութեան բոլոր ժամանակներուն մէջ... մինչև յայսօր: Պարծանքին ստուգութիւնը կը չեղաւի անոր համար մասնաւանդ որ Հայ ժողովուրդը իր ազգային գոյութեան կռիւին հաւատարմ կատարած է զազափարի ու հաւատքի կռիւը, որիչ խօսքով՝ նոյնացուցած է Ազգային և Կրօնական Հաւատքը: Մեր մէջ վրթմանէս կաթողիկոսն է (333—341) որ առաջին անգամ նուիրագործած է ազգային զազափարի և իրաւունքի անուանով եղած նահատակութիւնը, որոպցնելով և անմահացնելով հայրենիքի սիրուն մեռնողներուն յիշատակը եկեղեցւոյ մէջ տարեկան տօնախմբութիւնով: Այս կարգադրութեամբ առաջին ազգային Սուրբը եղաւ Մամիկանեան Վաչէ Զօրավար: Աւաղ սակայն, որ Զօրավար Վաչէի յիշատակը դադրած է, հաւանաբար ոչ-լուրջ պատճառով մը:

ՂԵԼԻՆԻ ԳԵԱՆՔ

Ազգային Սուրբերու առաջին գիծին վրայ են Ղևոնդիսան և Վարդանան: Ղևոնդեանք կը խորհրդաւորեն Հայց. եկեղեցւոյ բահանալութեան անձնագործութիւնը: Այդ խումբին մէջ կայ կաթողիկոս և եպիսկոպոս. բայց ոչ Յովսէփիսան կոչուած ևն Վարդանանց պատերազմին հեղինակները ի պատիւ Յովսէփի կաթողիկոսին, ո՛չ ալ Սահական Թշտունեաց եպոս. քաջախօս և քա-

ջափորձ Սուրբն Սահակի անունով, այլ կոչուած են Ղեւոնդեանք, ի պատիւ Վահանգեցի երեցին, որ բուն պատճառը նկատուեցաւ Վարդանանց ապստամբութեան, Տիգրանի արքայական դատարանին մէջ:

Հայաստանեայց եկեղեցւոյ քահանայութիւնը իրաւունք ունի երբ Ղեւոնդեանց Տօնը կը նկատէ իր տօնը և խրախմբանքներ կը կատարէ այդ օր:

Բայց մեր Քահանայ Հայրեր եթէ ոգևորուին Սուրբն Ղեւոնդի կեանքէն՝ և ամէն օր, և ոչ թէ անոր տօնական յիշատակին միայն՝ օր մը տարուան մէջ, Ղեւոնդ երեց եւ իրեն նահատակիցները աւելի ևս հասկցուած պիտի ըլլան և գնահատուած: Սուրբն Մեսրոպ շատ կանուխէն դիտեց պատանի Ղեւոնդին լուսափառ կուրծքը և գուշակեց անոր նահատակութիւնը: Ղեւոնդ, հիւանդոտ, տկար մարմին մը քաջբնեց մինչև իր նահատակութեան պահը, երբ այլևս աւելիաւ ձեռունի մը, եւ օր մը չգաւեց իր կուչումին եւ պարտականութեան: Առողջ միտք առողջ մարմնի մէջ, կ'ըսէ առածը. Ղեւոնդ չըջեց զայն իր կեանքին օրինակով. վասն զի անառողջ մարմնի մը մէջ մեծցուց առողջ հոգի մը, որ կաթողիկոսներէն ու եպիսկոպոսներէն աւելի նախանձելի ըրաւ իր անունն ու գործը Հայց. եկեղեցւոյ պատմութեան մէջ:

Հայ ժողովուրդի այս համազգային նահատակութեան երկարածից չըջանին մէջ եկեղեցին պէտք ունի Սուրբն Ղեւոնդի ոգիին. մաքուր, արի, ւաղնիւ, նուիրեալ, զբաւիչ եւ շինիչ ոգի մը, որ իր անունդն ու ոյժը կը գտնէ անվերապահ ու անշահանդիւր ծառայութեան մէջ, որ միտքաբաւութիւնն է ժողովուրդին, և ներքին ոյժն ու զօրութիւնը եկեղեցւոյն:

Վ.Ս.Ր.Դ.Ս.Ն.Ա.Ն.Բ.

Վարդանանց Տօնը Հայց. եկեղեցւոյ մէջ իր արդի չքեղութիւնը կը պարտի մեր Շնորհալի Ս. Հայրապետին (1166-1173), որու անմահ զրէն ճառագայթեցին Նորանրան ու Արխացեալքը: Քաջն Վարդան իր քրիստոնիայ մարդու հաւատքին և իր զինուորի քաջութեան փաստով խորունկ թափանցեց Հայ ժողովուրդին մէջ: Հայաստանի շատ մը եկեղեցիները նուիրուած են Ս. Վարդանի անուն, նոյն իսկ եկեղեցի մըն ալ Կ. Պոլսի մէջ: Քաջն Վարդանի նըշանակութիւնը հետզհետէ մատչելի եղաւ Հայ դպրոցներու, այնպէս որ Վարդանանց Հիմնադրարկն եղաւ դպրոցական տօնախմբութեան օր մը: Եւ այսօր Վարդանանց գործին գնահատումը հասած է այնպիսի հանդիսանի մը, որ այլ ևս ան լիկ եկեղեցւոյ մէջ տօնելի Սուրբ մը չէ, այլ բոլոր Հայութիւնը խանդավառող Զինուոր մը, որ ոչ միայն ախպար Հայ մըն է իր քրիստոնէական դաստիարակութեամբ ու հաւատքով, այլ նաեւ իրեն զինուոր օժտուած է առ պետական ամէնէն ազնիւ ոգիով: Քաջն Վարդան, Աւարայրի պատերազմէն յառաջ, քառասուն երկու պատերազմներ մղած էր, բոլորն ալ ի հաշիւ Պարսիկ պետութեան, և քառասուն երկուքէն ալ յաղթական ելնելու պայմանաւ: Վարդան դիւրահաւան և դիւրագրգիռ զինուոր մը չէր: Երբ Աղղին և Աւետարանին հաւատարիմ կուսակցութիւնը տուաւ պատերազմի վճիռը, իր յոյսը դրաւ Սպարապետ Վարդանի վրայ, որ սակայն մերժեց այդպիսի պատասխանատուութիւն մը ստանձնել, բացէիքաց յայտարարելով թէ Հայ զօրքը չի կրնար չափուիլ Պարսից

ահադին ոյժին հետ. մանաւանդ եւ մատահութիւն չունիմ, դիտել տուաւ, նախարարութեանց վրայ, որոնք նեղ պահերուն դասակիւ կ'ըլլան և մինակ կը թողուն իրենց Սպարապետը իր սեփական դունդին հետ: Ասիկա յայտարարութիւնն էր քաջ և վստօ Սպարապետի մը և չիտակ խօսքը պատուանդիւր Հայոց մը, և Վարդան զոյց տալու համար թէ ինքն պարզ պարսաւանք մը չէ որ կ'ընէ և ո՛չ ալ կ'ուզէ ջնջել տալ տրուած վճիւր պատերազմի մասին, ճամբայ ելաւ՝ յունարածին հայաստան անցնելու համար: Յուզուեցաւ Ազգը, և պատկառելի պատգամաւորութիւն մը գրկեց Սպարապետին ետեէն, 'Ահոնք երեցի առաջնորդութեամբ և ալլեալ պաշտօնադիրներով, որոնց տակ Հայաստանի մարդպան Վասակին ալ կնիւն ու ստորագրութիւնը կար, և աստուածային ու մարդկային երգումներով հաւանեցուցին Հայոց Սպարապետը, որ վերագառնայ եւ անցնի լանակին զլուր: Վարդան վերագարձաւ. որովհետեւ եղած պատուի խօսքերը և երգումները շատ նուիրական էին իրեն համար, թէև իր կասկածները փարատած չէին բոլորովին: Քաջն Վարդան պահեց և պատուեց իր ասպետական խօսքը, և վերջապէս միջուկեցաւ Աւարայրի պատերազմը 451-ին:

Մնացածը ամէն Հայ գիտէ:

Թէև պատմիչը, եղիշէ, կը հաւատէ թէ քաջեր քաջերու դէմ ելան, և երկու կողմն ալ պարտուեցան. բայց մենք, խոնարհաբար կը խոստովանենք թէ Հայք կորսնցուցին պատերազմը՝ հակառակ թշնամիին բազմապատիկ կուրուսին: Վարդանանք սակայն չահեցան պատերազմին նպատակը, եւ ասիկա միայն Քաջն Վարդանի նահատակութեան շնորհիւ: Եւ այդ նպատակն էր որ վերջապէս իրադարձուեցաւ 484-ին, Վարդանի եղբորորդի՝ Վահան Մամիկոնեանի քաջութեան և խելացիութեան շնորհիւ՝ Նուարակի դաշինքով:

Վարդանանց պատերազմին նշանակութիւնը գնահատելու համար պատմական ստուգութեամբ, պէտք չէ չափազանցել իրողութիւնները. Ազգային Հաւատքին և Աւետարանի Հաւատքին պաշտպանութեան նահատակներն են Վարդանանքը, ասիէ դուրս և ասիէ աւելի ինչ որ բռնի, չաղակրատութիւն է:

Իսկ մեզ համար, որ այսօր 1476 տարիներու անընթացով մը հեռացած ենք Աւարայրի պատերազմէն, կը մնայ դուրգուրալ Ազգային Հաւատքին և Աւետարանի Հաւատքին զուգորդութեան յիշատակին վրայ:

Քաղաքական և կրօնական կեանքի մէջ խզմին անբռնաբարեկիտութիւնն ու ազատութիւնը Հայ ժողովուրդին իրաւունքն է: Այս է Վարդանանց պատերազմին նշանակութիւնը, այս է պատմութեան դասը, որ մնացած է Աւարայրէն:

Թէև Հայ ժողովուրդին մեծագոյն դանդաղածը այսօր զրկուած իր բնաշխարհէն, ցիրուցան եղած է «Ի սփիւռս աշխարհի» և վերածուած դաղթականութիւններու, բայց տակաւին կրնայ իր միութիւնը եւ հաւաքականութեան զաջակարար ասուր պահել Վարդանանց ոգիով, քանի որ ամէնքն ալ միեւնոյն ազգային հաւատքի ժառանգորդներն են եւ միեւնոյն Աւետարանին հաւատացեալները:

Շատ մ'սխիւթարական է անշուշտ գիտնալ թէ Վարդանանց այս ասպետական ոգին, հայրենիքի և կրօնքի պաշտպանութեան մէջ, հետզհետէ յստաւորէն կը հասկցուի բոլոր Հայ ժողովուրդին կողմէն, առանց յարանուանական խարանքի, և այդ ոգիով խանդավառներ քովքովի կուգան եղբայրութեան ըզզացումը պայծառ գիտակցութեան մը վերածելու համար, որուն աշխարհն պէտք ունինք հիմայ թէ՛ մեր փոքրիկ Հայաստանի և թէ՛ գաղութներու մէջ: